

*Борбодоев Ж.М.*

**ЭТНОСТОР АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕРДИ ЖАРАКАТКА КИРИПТЕР  
КЫЛУУЧУ ФАКТОРЛОР**

*Борбодоев Ж.М.*

**ФАКТОРЫ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ, ВЛЕКУЩЕЕ КОНТУЗИЕЙ**

*Zh.M. Borbodoev*

**FACTORS CONTRIBUTING TO THE DESTRUCTION OF RELATIONS  
BETWEEN ETHNIC GROUPS**

УДК: 371.36.59

*Бул макалада этностор аралык мамилелерди жаракатка кириптер кылуучу факторлор каралган.*

*This article discusses the factors which contributed to the destruction of relations between ethnic groups*

Кыргызстанда 1985-жылдан тартып ондогон жылдар аралыгында кайра куруу, социалисттик системанын кулашы, эгемендүүлүккө жетишүү сыяктуу саясий окуялар болуп өтсө, кийинки учурларда – энергетикалык, социалдык-экономикалык жана ыйман, маданият кризиси үстөмдүк кылган мезгил өкүм сүрүүдө. 2005-жылы март айында болуп өткөн элдик революция көбүн эсе, жарандар тарабынан энтузиазм жана илгери үмүт менен кабыл алынгандыгына карабастан, жалпы элге, айрыкча, шаар калкынын социалдык-экономикалык турмушуна өзгөчө таасирдүү көптөгөн күтүүсүздүктөрдү жана өзгөрүүлөрдү алып келди. Мамлекетте жана коомдогу саясий жана социалдык өзгөрүүлөр, революциялык көрүнүштөр, алардын масштабдарына карабастан, этностор аралык мамилелерди жаракатка кириптер кылуучу мүнөз менен коштолот.

Ошондуктан мезгилдүү тарыхый окуяларды жана өзгөрүүлөрдү бир эле учурда, маданий жабыркоо жана социалдык жаракат (травмотогендик) категориясына киргизүүгө болот.

«Жаракат» (травма) категориясы социологдордун медицина, психология, психиатрия жана психоанализ категорияларын изилдөөлөрүнүн натыйжасында кабыл алынган жана «социалдык өзгөрүүлөрдүн жыйынтыгын ал өзгөрүүлөрдүн маңызына көз карандысыз тескери кесепеттерди белгилөө жана мыкты түшүнүү үчүн» колдонууну сунушташат. [1].

«Маданий жаракат»- бул коомдогу маданий чөйрөнү камтыган өзгөрүүлөрдүн натыйжасында келип чыгуучу жаракат жана анын жыйынтыгы катары коллективдик жана жеке окшоштуктар эсептелинет.

«Жаракат» термини социология илиминде эки ача маанини билдирет жана эки башка түшүнүктө колдонулат:

1. Дендирөө жана стресстик абалга кириптер кылуучу окуялар: кокустук, сексуалдык зомбулук, эркек- аялдын бейопалыгы, дос, жакын адамдардын өлүмү ж.б.

2. Адамдын денесине, ден соолугуна, психикасына таасир берүүчү окуялардын жыйындысы: жаракат, кайгы-капа, таарыныч, оору ж.б.

Травмотогендик өзгөрүүлөр адамдардын күнүмдүк жашоосуна микромасштабда, мисалы, адеп-ахлак (моралдык) жаракат бир адамдын аракетин башка адамдардын ийгилигине, бактысына, ден соолугуна, жетишкендигине кайдыгер эместигине таасир этсе, ал эми коомго жалпы, кеңири масштабда, тактап айтканда, макродеңгээлде таасир берет. Бул деңгээл коомго тиешелүү жана социалдык өзгөрүүлөрдүн негизинде болуучу коллективдүү жаракаттар кирет.

Кийинки деңгээлдеги жаракат тарыхый мүнөзгө ээ жана ал жаракатка бүт коомчулук – этникалык, улуттук топтор, чөлкөмдөр, цивилизациялар, керек болсо бүткүл адамзат ааламы кабылат. Мындай масштабдагы жаракатка кириптер кылуучу факторлорго мамлекеттер аралык согуштар, революциялык төңкөрүштөр, коомдук түзүлүштүн бүлүнүүсү, экономикалык кризистер, колонизациялоо, мамлекет эркиндигине кысым келтирүү, массалык миграциялык агымдар кирет.

Миграциялык агымдардын жүрүшүнүн негизинде коомчулук чоочун маданияттын таасирине кабылат, анын ичинде - саясий эмиграция таасирине туш болот. Салттар жана баалуулуктар ревизияга кабылышат, тарыхты кайрадан жаңылап жазуу процесси жүрөт, бир мифтер талкаланат, ордуна башкалары пайда болот, учурдагы муун талап кылуучу этникалык жана диний салттар жаңы актуалдаштырууга туш болушат.

Ушул сыяктуу социалдык өзгөрүүлөрдү П.Штомпка маданий жаракат деп атайт жана анын төмөндөгүдөй белгилерин бөлүп көрсөтөт:

1. Өтө кыска убакыттын ичинде болуучу кескин, бат өзгөрүүлөр;

2. Бир эле учурда коомдук жашоонун ар кыл тарабын камтыган кеңири коомдук чөйрөдө болуп өтүүчү өзгөрүүлөр;

3. Белгилүү топтун негизги баалуулуктарын, эрежелерин жана көз караштарын камтыган терең радикалдык өзгөрүүлөр. Алардын натыйжасында тамыр алып калган мурдагы баалуулуктар сынга алынат, күмөн саноого кабылышат, же жаңы баалуулуктар пропагандаланып таңууланат, же болбосо таптакыр карама-каршы жаңы баалуулуктар кирет;

4. Күтүүсүздөн, эстен тандыруучу, таң калууну

жаратуучу өзгөрүүлөр. Тарыхый макромасштабда буга мисал боло турган өзгөрүүлөр революциялар, төңкөрүштөр, коомдук көнүмүш адатты кескин түрдө өзгөртүү болуп саналат. [1].

Бул жерде маданий жаракат түшүнүгү талданып жана көңүлгө алынып жатат, себеби анын айлана-тегерегинде (фонунда) индивидуалдык адеп-ахлактык жаракаттар курчураак кабыл алынат. Жеке конфликтердин өз ара таасири, социалдык өзгөрүүлөрдүн тегерегиндеги көйгөйлөр этностор аралык конфликтерге кириптер кылуучу факторлор.

«Адеп-ахлакты» биз адилеттүүлүктүн жана адилетсиздиктин, милдеттин жана жоопкерчиликтик жана алар менен тыгыз байланыштагы адамдын жүрүм-турум нормаларынын системасы жөнүндөгү түшүнүктөрүнүн жыйындысы катары каралуучу коомдун жашоосунун жана адамдардын жүрүм-турумунун чөйрөсү катары карайбыз. Адеп-ахлактык нормалар инсандын адамдык табиятынын коллективдик жашоо образынын жыйынтыгында түзүлүүчү жана ошол жеке адамдык алкакта «кыймылды иретке салуучу» адамдар ортосундагы эң эле фундаменталдык мамилелерди камтыйт. Алар адамдын коомдук жаратылышын абдан күчтүү көрсөтөт. [1].

Адеп-ахлактын жалпы тарыхый прогресси төмөнкү схема боюнча жүрөт: жеке адамдын адеп-ахлагы – класстык адеп-ахлак – жалпы элдик адеп-ахлак – жалпы адамзаттык адеп-ахлак. [2].

Ошондуктан, коомдо ар бир адам адеп-ахлак нормаларын тутуусу зарыл.

«Адеп-ахлактуулук» түшүнүгү адамдын башка адамдарга мамилесинин ыкамарынан жана ал мамилелердин нормативдүүлүк, милдеттүүлүк мүнөздөмөсүнөн турат.

Адеп-ахлактуулук абийирдүү, кадырлуу деп эсептелинген ушундай байланыштардын образын жана тибин көрсөтүп турат. Адеп-ахлактык жаракат байланыштын негизсиз талкалануусун билдирет.

Анын негизинде адамдын кылык-жоруктарынын ортосундагы өз ара байланыш жатат. Адеп-ахлактык жаракатта адамдын кылык-жоруктарынын негизинде акыйкатчылыктын бузулушу, башкача айтканда, адептик-укуктук жана социалдык-саясий аң сезимдин бузулушу жатат.

Адеп-ахлактык жаракаттын негизинде адеп нормаларынын бузулушу жатат. Социалдык нормалардын терс жактарга өзгөрүүсү коомдук мамилелерге тескери таасир берет, б.а. социалдык зыян алып келет. Адеп-ахлактык жаракатта бир адамдын аракети башкалардын бакубатчылыгына, бактысына, ден соолугуна, ийгилигине кайдыгер эмес, анткени ал бир эле адамдын көйгөйү эмес. Андыктан, ар түрдүү жана өтө көп адеп-ахлактык жаракаттар адамды анын жашоо-турмушунда дайым коштоп жүрүүчү коомдук көйгөй.

Бийман принциптери саясий жана укуктук принциптер менен бирге экономикалык жана психологиялык аспектилердин баалуулук багыттарынын системасына органикалык түрдө кирүүчү инсандын аң сезиминде акыйкатчылыктын концепциясын түзөт.

Акыйкатчылык бузулганда адамда адеп-ахлактык жаракат пайда болот, анын психикалык бүтүндүгү, демек, социалдык байланыш жана социалдык ишмердүүлүгү начарлайт.

#### Адабияттар:

1. Штомка П. Социология. Анализ современного общества. –М.: Логос, 2005. С.475, 286-287
2. Фаркаш Э. Мораль: индивидуальное и общественное // Нравственные проблемы развития личности. –М., 1982.-с.11-12.
3. Тощенко Ж.Т. Пародоксальный человек. М.: Гардарики, 2001. –с.398.
4. Соколов В.М. Социология нравственного развития личности. –М. Политиздат, 1986.с.240.
5. Китаев Смык Л.А. Психология стресса.– М.1983. С.185.
6. Смелзер Н Социология М. Феникс, 1994.с. 688.

Рецензент: к.филос.н. Жапаров Д.